

Vladimir Klemenčič

NEMCI V STATISTIKI V JUGOSLOVANSKI SLOVENIJI MED OBEMA VOJNAMA

Referat na simpoziju Nemci na Slovenskem v času narodnih gibanj
in prve jugoslovanske države (1848—1941), Ljubljana 12.—13. 4. 1984.

O statističnih podatkih o Nemcih na ozemlju jugoslovanske Slovenije v obdobju med I. in II. svetovno vojno se je zelo veliko pisalo. Iz tega časa izhajajo razprave Gerharda Wernerja¹ za področje slovenske Štajerske ter Frana Zwitterja² za celotno Slovenijo. Obe se naslanjata na statistične podatke, obe izhajata tudi iz primerjave podatkov popisov prebivalstva po občevalnem jeziku pred I. svetovno vojno s podatki popisov prebivalstva po materinem jeziku po prvi svetovni vojni. Gerhard Werner se naslanja še tudi na podatke privatnega popisa iz leta 1928. Oba avtorja tudi nista mogla mimo diskusije o različnih pomenih občevalnega oziroma materinega jezika za ugotavljanje etnične pripadnosti prebivalstva, da bi na ta način ugotavljala verodostojnost številke o moči in geografski razporeditvi Nemcev v jugoslovanski Sloveniji. Zlasti za področje Štajerske so ob političnih bojih po prvi svetovni vojni, pa tudi že pred njo, nastale številne razprave, ki so obravnavale številčno stanje in geografsko razporeditev Nemcev na Slovenskem.³ Vse te razprave so poudarjale verodostojnost podatkov o številčnem stanju Nemcev po podatkih avstrijskih štetij prebivalcev pred prvo svetovno vojno. Po teh podatkih je bilo na ozemlju jugoslovanske Slovenije v mejah med obema vojnama preko stotisoč oseb z nemškim občevalnim jezikom, medtem ko je bilo po dokončnih podatkih jugoslovanskega popisa iz leta 1921 41.514,⁴ leta 1931 pa 25.054 prebivalcev nemškega materinega jezika z jugoslovanskim državljanstvom in 3.944 tujih državljanov z nemškim materinim jezikom.⁵

Geografska razporeditev prebivalstva z nemškim občevalnim jezikom oziroma z nemškim materinim jezikom na Slovenskem nujno kaže na posebnosti, ki so izraz zgodovinskega razmerja kot tudi nastanka poselitve nemškega prebivalstva v Sloveniji. Iz visokega srednjega veka izhajajo naselitve kočevskih Nemcev kot agrarnega otoka njihove sklenjene poselitve na slovenskem etničnem ozemlju. Področje Apaške ravnine, ki je prav tako bilo poseljeno s pretežno agrarnim prebivalstvom, pa je obsegalo južni rob nemškega etničnega ozemlja. Nemce kot agrarno prebivalstvo zasledimo med obema vojnama v treh omejenih vaseh zahodnega dela Prekmurja, Ocinjah, Kramarovcih in Fikšincih. Poleg tega so Nemci po podatkih popisov prebivalstva po občevalnem jeziku leta 1910 tvorili večino tudi v treh mestih Spodnje Štajerske z lastnim statutom (Maribor, Celje, Ptuj), kot tudi v vseh ostalih večjih mestih slovenske Štajerske. Nemce zasledimo po teh podatkih v manjšem številu tudi v skoraj vseh trgih na Štajerskem,⁶ v Ljubljani in Kočevju, pa tudi v drugih mestih. Utvare o nemški večini v štajerskih mestih so spodbijali že sodobniki, ki so primerjali podatke o geografsko-etničnem izvoru prebivalstva teh mest s podatki o občevalnem jeziku prebivalstva. Saj so ugotovili, da je bilo rojenih prek dve tre-

¹ Gerhard Werner, Sprache und Volkstum in der Steiermark, Stuttgart 1935 (Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde, 31. Bd., 3. Heft).

² Fran Zwitter, Nemci na Slovenskem, Sodobnost 6, Ljubljana 1938, str. 483—497.

³ Prim. Matjaž Klemenčič, Slovenci na z avtohtonim slovenskim prebivalstvom poseljenem območju avstrijske Štajerske od srede 19. stoletja do leta 1971. Casopis za zgodovino in narodopisje 49, 1978, str. 124—125.

⁴ Wilhelm Winkler, Statistisches Handbuch der Europäischen Nationalitäten, Wien, Leipzig 1931, str. 212—213.

⁵ Dušan Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933 do 1941, Cankarjeva založba, Ljubljana 1966, str. 24—25.

⁶ Matjaž Klemenčič, Germanizacijski procesi na Štajerskem od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne. Casopis za zgodovino in narodopisje 50, 1979, str. 365.

tjni prebivalstva teh mest na slovenskem etničnem ozemlju, več kot štiri petine prebivalstva teh mest na Štajerskem pa je bilo prištetih k nemškemu občevalnemu jeziku. Podobne podatke kot na podlagi etnično-geografskega izvora prebivalstva dobimo tudi na podlagi primerjav podatkov o šolski statistiki in podatkov cerkvenih štetij.⁷

Po prvi svetovni vojni so jugoslovanske oblasti ob popisih prebivalstva ugotovljale materin jezik. Rezultat tega je bil, da se je velik del tistih, ki so imeli slovenske prednike in so se dali pred prvo svetovno vojno popisati k nemškemu občevalnemu jeziku, dali popisati pri popisih po prvi svetovni vojni k slovenskemu materinemu jeziku. Kot rezultat tega je ravno na območju mest, kjer je bilo pred prvo svetovno vojno glede na podatke o občevalnem jeziku število Nemcev zelo visoko, le-to znatno upadlo po podatkih popisa o materinem jeziku iz leta 1921.

ŠTEVILO PREBIVALCEV Z NEMŠKIM MATERINIM JEZIKOM NA OBMOČJU JUGOSLOVANSKE SLOVENIJE MED OBEMA VOJNAMA

(Dušan Biber, v op. 5 cit. delo, str. 24, 25)

	Definitivni rezult. preb.	1921 nemški mat. jez.	Predhodni rezult. preb.	1921 nemški mat. jez.	1931 Nemški preb. mat. jez.	jugosl. državlj.	tujci
MESTA							
Ljubljana	53.294	1.826	53.306	1.709	59.765	1.729	1.326
Maribor	30.662	6.595	30.641	6.497	33.131	2.741	2.040
Ptuj	4.449	968	4.449	969	4.257	559	457
Celje	7.756	859	7.754	848	7.602	1.449	359
OKRAJI							
Brežice	48.431	357	50.245	315	33.551	165	112
Kamnik	38.998	255	38.914	245	39.570	220	88
Konjice	20.720	401	20.766	391	21.234	308	267
Kočevje	40.394	9.892	40.433	9.918	37.954	8.819	8.665
Kranj	54.770	272	50.602	231	59.221	371	154
Krško	53.136	162	53.082	120	55.252	133	94
Litija	36.246	169	36.212	141	39.821	114	94
Logatec	21.943	55	25.212	46	27.439	43	29
Ljubljana	65.349	399	66.585	376	79.519	407	277
Ljutomer	32.748	3.596	32.747	3.578	41.381	2.721	2.456
Maribor	96.596	5.357	96.639	4.992			
Maribor, desni breg					56.656	991	708
Maribor, levi breg					54.877	1.681	1.310
Mozirje	14.213	14	14.061	12			
Gornji grad					17.584	29	23
Mur. Sob.	92.295	2.540	92.416	2.081	52.597	1.403	1.357
D. Lendava					38.120	86	81
Novo mesto	45.803	2.321	45.446	2.308	50.405	2.349	2.286
Prevalje	15.088	745	15.095	717			
Dravograd					32.358	1.037	825
Ptuj	81.433	786	81.353	715	71.042	383	283
Radovljica	32.760	488	32.774	408	36.322	333	185
Sl. Gradec	41.676	1.549	41.613	1.453	30.246	274	207
Celje	102.331	1.304	102.307	1.107			
Celje					59.176	561	389
Laško					34.386	270	208
Šmarje					45.555	241	205
Črnomelj	23.828	604	23.812	554			
Črnomelj					16.741	566	554
Metlika					10.536	15	15
SKUPNO	1.054.919	41.514	1.056.464	39.631	1.144.298	28.998	25.054

⁷ Matjaž Klemenčič, n. d., str. 366-367.

Na področju jugoslovanske Slovenije je bilo leta 1910 916.967 prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom ali 86,2 % in 106.377 prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom; to je 10,0 %. Pri popisu leta 1921 pa je bilo na istem prostoru 985.115 prebivalcev slovenskega materinega jezika; to je 93,2 %. Število prebivalstva nemškega materinega jezika se je znižalo po predhodnih rezultatih na 39.631, tako da so prebivalci nemškega materinega jezika tedaj predstavljali 3,8 % celotnega števila prebivalstva jugoslovanske Slovenije v mejah, kakršne so bile med obema vojnama.⁸ Med letoma 1910 in 1921 se je število prebivalstva jugoslovanske Slovenije zmanjšalo od 1.063.707 na 1.056.464.

Do leta 1931 je celotno prebivalstvo jugoslovanske Slovenije naraslo na 1.144.298. Število prebivalcev z nemškim materinim jezikom pa je padlo na 28.988.⁹

Po obeh popisih prebivalstva medvojne Jugoslavije po materinem jeziku med leti 1921 in 1931 in po zadnjem avstrijskem popisu prebivalstva leta 1910 po občevalnem jeziku, so bili Nemci bolj koncentrirano naseljeni v treh štajerskih mestih z lastnim statutom, to je v Mariboru, Celju in Ptuj, ter v Apaški ravnini; na ostalem delu Slovenije pa na Kočevskem, v Ljubljani in v treh vaseh v zahodnem Prekmurju ob jugoslovansko-avstrijski meji.¹⁰

V Mariboru se je število prebivalstva z nemškim občevalnim jezikom znižalo od 22.653 v letu 1910 na 6.598 z nemškim materinim jezikom leta 1921 in na 2.741 v letu 1931.¹¹ V mestu Ptuj se je znižalo število prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom od 3.672 v letu 1910 na 969 prebivalcev z nemškim materinim jezikom v letu 1921¹² in na 559 leta 1931.¹³ V Celju se je znižalo število prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom od 4.625 v letu 1910 na 849 z nemškim materinim jezikom v letu 1921¹⁴ in na 449 v letu 1931.¹⁵

Tako nam primerjava podatkov o občevalnem jeziku prebivalstva mest z lastnim statutom na slovenskem Štajerskem iz leta 1910 s podatki o materinem jeziku med obema vojnama pove, da je število Nemcev od leta 1910 do leta 1921 po uradnih statistikah upadlo od 30.940 leta 1910 na 8.314 leta 1921 in na 3.749 leta 1931. Leta 1910 je tod nemško prebivalstvo imelo 80-procentno večino, vendar pa je po Pfaundlerjevih podatkih o prostorsko-etničnem izvoru prebivalstvo teh mest leta 1900 bilo le 42-procentno z nemškim prostorsko-etničnim izvorom, ob tem, da je bilo prebivalstvo, ki je bilo rojeno v Mariboru, Celju in Ptuj, ne glede na prostorsko-etnični izvor njihovih staršev šteto 80-procentno kot prebivalstvo z nemškim prostorsko-etničnim izvorom. Torej gre pri upadanju števila nemškega prebivalstva obravnavanih mest za del prebivalstva, ki se je leta 1910 prištelo k prebivalstvu z nemškim občevalnim jezikom zaradi kategorije same,¹⁶ vendar pa se je leta 1921 in 1931 to prebivalstvo izjasnilo v skladu s svojim materinim jezikom, kar najde svojo potrditev tudi v slovenskem prostorsko-etničnem izvoru. To prebivalstvo je že prej pripadalo k slovenskemu materinemu jeziku.

Na ta način lahko pojasnimo tudi tako drastičen padec nemškega prebivalstva, ki je samo v teh treh mestih od leta 1910 do leta 1921 nazadovalo za kar 22.626. Nadaljnje nazadovanje števila Nemcev do leta 1931 na 4.566 pa lahko razložimo z odseljevanjem nemškega prebivalstva.

Leta 1910 je bilo na področju ostale jugoslovanske Štajerske brez mest z lastnim statutom 35.865 prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom; leta 1921 je bilo na tem ozemlju 12.546 prebivalcev z nemškim materinim jezikom, leta 1931 pa so jih našteali 6.013. Tako je med letoma 1910 in 1921 nazadovalo število prebivalstva z nemškim občevalnim jezikom odosno z nemškim materinim jezikom za 23.311.

⁸ Wilhelm Winkler, n. d., str. 212–213.

⁹ Dušan Biber, n. d., str. 24–25.

¹⁰ Wilhelm Winkler, Statistisches Handbuch für das Gesamte Deutschland, Berlin 1927, str. 98.

¹¹ Dušan Biber, n. d., str. 24–25.

¹² Wilhelm Winkler, n. d., str. 98.

¹³ Dušan Biber, n. d., str. 24–25.

¹⁴ Wilhelm Winkler, n. d., str. 98.

¹⁵ Dušan Biber, n. d., str. 24–25.

¹⁶ Matjaž Klemenčič, n. d., str. 367.

Prostorsko-etnični izvor tega prebivalstva iz leta 1921 kaže na to, da je bilo leta 1921 na tem področju, vendar brez Apaške doline, 24.393 prebivalcev z nemškim prostorsko etničnim izvorom,¹⁷ kar se približno ujema s številom ugotovljenih oseb z nemškim materinim jezikom na tem področju leta 1921.

Tako je od leta 1910 do leta 1921 upadlo število Nemcev po podatkih uradnih statistik za skoraj 46.000. To pomeni, da gre pripisati skoraj dve tretjini nazadovanja Nemcev na območju jugoslovanske Slovenije med obema vojnama štajerskim razmeram. Slovensko prebivalstvo, ki je bilo rojeno na slovenskem etničnem ozemlju, a se je uvrstilo pri popisu leta 1910 med prebivalstvo z nemškim občevalnim jezikom, se je leta 1921 uvrstilo med prebivalstvo s slovenskim materinim jezikom.

Glede na podatke popisa prebivalstva iz leta 1910 je bilo v občinah Apaške ravnine sodnih okrajev Murk in Radgona 6.197 prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom in 717 s slovenskim. V celoti gre za 19 občin, v katerih so Nemci imeli absolutno večino, poleg tega pa še za štiri občine političnega okraja Radgona, v katerih je bilo prebivalstvo nemškega občevalnega jezika v manjšini.

Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 1921, ki je materin jezik ugotavljal tudi za priseljene Slovence iz Prekmurja, katerih popis prebivalstva iz leta 1910 ni ugotavljal, ker so bili tuji (ogrski) državljani, je bilo leta 1921 v omenjenih 19-ih občinah naštetih 7.835 prebivalcev, od teh 4.775 Nemcev in 2.960 Slovencev.¹⁸

Gerhard Werner pride na podlagi nemške privatne statistike leta 1928 in raznih kombinacij do približno istega števila nemškega prebivalstva in ugotavlja, da postaja Apaška ravnina narodnostno mešanó ozemlje zaradi izseljevanja Nemcev in doseljevanja slovenskih Prekmurcev. Poudarja pa, da se nahaja zemljiška posest še vedno po večini v nemških rokah in da tvori slovenski element večji del agrarni proletariata.¹⁹

Leta 1928 so Nemci ugotavljali s privatnim štetjem število nemškega prebivalstva na jugoslovanskem delu Štajerske. Po rezultatih tega štetja je bilo tedaj na Štajerskem 32.578 Nemcev, kar pomeni okoli 15.000 več kot jih je bilo naštetih pri uradnem popisu prebivalstva leta 1931.²⁰ Največ so jih našeli po podatkih tega popisa v tako imenovanih mestih z lastnim statutom (Maribor, Ptuj, Celje), to je 12.400, medtem ko je bilo po popisu leta 1921 v teh mestih 8.314 Nemcev, po podatkih jugoslovanskega popisa leta 1931 pa 3.749. O vzrokih za tako statistično stanje smo že govorili v zvezi z geografsko-etničnim izvorom prebivalcev.

V Prekmurju na skrajni zahodni meji so našeli leta 1921 v treh vaseh Fikšinci, Ocinje in Kramarovci 959 Nemcev od 991 prebivalcev.²¹ Skupaj pa je bilo leta 1921 v okraju Murska Sobota 2.540 Nemcev, leta 1931 pa 1.403.

V deželnem glavnem mestu Kranjske Ljubljani so leta 1910 glede na občevalni jezik našeli med 46.630 prebivalci 6.742 ljudi z nemškim občevalnim jezikom. Leta 1921 se je število Nemcev glede na materin jezik zmanjšalo na 1.709 in se leta 1931 povečalo na 1.729,²² po italijanski statistiki pa so jih našeli leta 1941 1.456.²³ Padeč števila nemškega prebivalstva lahko razložimo na eni strani z delovanjem že večkrat omenjenega vpliva razlike med občevalnim in materinim jezikom, na drugi strani pa z odseljevanjem nemškega uradništva, ki je bilo tod pred prvo svetovno vojno močno koncentrirano.

V Mežiški dolini, ki je bila do leta 1919, to je do konca prve svetovne vojne, del Koroške, so leta 1910 našeli 3.076 Nemcev, medtem ko so jih leta 1921 našeli le še 717.²⁴

¹⁷ Matjaž Klemenčič, n. d., str. 367.

¹⁸ Gerhard Werner, n. d., str. 127.

¹⁹ Fran Zwitter, n. d., str. 488.

²⁰ Gerhard Werner, n. d., str. 146.

²¹ Fran Zwitter, n. d., str. 488.

²² Dušan Biber, n. d., str. 24-25.

²³ Tone Zorn, Narodnostna podoba dela kočevskega območja po podatkih italijanskega ljudskega štetja z dne 31. julija 1941, Zgodovinski časopis 29, 1975, str. 248.

²⁴ Wilhelm Winkler, Statistisches Handbuch n. d., str. 100.

Za Kočevski otok je značilno, da je bilo to območje že od osemdesetih let 19. stoletja območje močnega izseljevanja vsega prebivalstva, tako nemškega kot slovenskega. V političnih okrajih, v katerih se je nahajal kočevski nemški jezikovni otok, so leta 1880 našeli 19.780 Nemcev, leta 1910 17.350, leta 1921 12.680,²⁵ leta 1931 pa 9.486. Med letoma 1921 in 1931 je v okraju Kočevje nazadovalo tudi skupno število prebivalcev od 40.394 na 37.934.²⁶ To kaže, da je v tem agrarnem gospodarsko pasivnem področju prizadela depopulacija celotno prebivalstvo, tako slovensko kot nemško.

Na podlagi različnih trendov upadanja števila prebivalstva z nemškim materinim jezikom med letoma 1910 in 1921 ter nadalje do leta 1931 smo ugotovili, da gre pri tem »statističnem« upadanju za dve popolnoma različni vrsti prebivalstva, ki se je zapisalo k nemškemu občevalnemu jeziku leta 1910. Na eni strani gre za agrarno nemško prebivalstvo Apaške ravnine in Kočevskega, pri katerem so se v bistvu nadaljevali trendi upadanja še iz časov pred prvo svetovno vojno tudi po njej, morda nekoliko pospešeno, toda še to ne pretirano. Na drugi strani pa gre za drastično upadanje števila nemškega prebivalstva v štajerskih mestih in trgih ter v Ljubljani. Tu gre za vpliv različnih kategorij občevalnega oziroma materinega jezika ter za vpliv odseljevanja uradniškega nemškega prebivalstva.

Zusammenfassung

DIE DEUTSCHEN IN DER STATISTIK IM JUGOSLAWISCHEN SLOWENIEN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Vladimir Klemenčič

Die statistischen Angaben über die Deutschen auf dem Gebiet des jugoslawischen Slowenien in der Zeit zwischen dem I. und II. Weltkrieg sind reichlich erörtert worden. Aus dieser Zeit stammen die Abhandlungen von Gerhard Werner für das Gebiet der slowenischen Steiermark und von Fran Zwitter für das gesamte Slowenien. Beide stützen sich auf statistische Angaben; beide auch gehen aus von einem Vergleich von Volkszählungsergebnissen, die vor dem I. Weltkrieg mit Hinsicht auf die Umgangssprache erhoben worden waren, mit den Resultaten einer muttersprachen-Volkszählung nach dem I. Weltkrieg. Gerhard Werner stützt sich auch auf die Ergebnisse einer persönlichen Erhebung aus dem Jahre 1928. Beide Autoren kommen auch nicht um eine Diskussion über die verschiedenen Bedeutungen der Umgangssprache bzw. Muttersprache für die Feststellung der ethnischen Zugehörigkeit der Bevölkerung herum, wenn sie auf diese Weise die Glaubwürdigkeit der Zahlenangaben mit Hinsicht auf die Macht und die geographische Verteilung der Deutschen im jugoslawischen Slowenien belegen wollen. Vor allem für das Gebiet der Steiermark sind anlässlich der politischen Kämpfe nach dem I. Weltkrieg, aber auch schon vorher, zahlreiche Abhandlungen entstanden, die den zahlenmäßigen Stand und die geographische Verteilung der Deutschen in Slowenien zum Thema hatten. Alle diese Abhandlungen betonten die Glaubwürdigkeit der Angaben über den zahlenmäßigen Stand der Deutschen anhand der Ergebnisse österreichischer Volkszählungen vor dem I. Weltkrieg. Diesen Angaben zufolge gab es auf dem Gebiet des jugoslawischen Slowenien in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen mehr als hunderttausend Bewohner mit Deutsch als Umgangssprache, während es nach den Endergebnissen der jugoslawischen Volkszählung aus dem Jahre 1921 41.514, im Jahre 1931 aber 25.054 jugoslawische Staatsbürger mit Deutsch als Muttersprache und 3.944 fremde Bürger mit Deutsch als Muttersprache gab. Der starke Rückgang der Zahl der Deutschen in Slowenien zwischen der österreichischen Volkszählung vor dem I. Weltkrieg und den jugoslawischen Volkszählungen in der Zwischenkriegszeit ist im unterschiedlichen Verfahren der Volkszählungen zu suchen. Der Rückgang der Zahl der deutschen Bevölkerung läßt sich teilweise auf den Abzug der deutschen Beamtenschaft aus Slowenien nach

²⁵ Dušan Biber, n. d., str. 24—25.

²⁶ Wilhelm Winkler, n. d., str. 98.

dem I. Weltkrieg zurückführen. Wie amtlichen statistischen Quellen zu entnehmen ist, ist der Rückgang der Zahl der Deutschen der Art zuzuschreiben, wie jene Slowenen geführt wurden, die aus einem ethnisch slowenischen Gebiet in die Städte umgezogen waren; nach der österreichischen Volkszählung fielen sie dann nämlich unter die Kategorie »Deutsch als Umgangssprache«, nach der jugoslawischen dagegen in die Kategorie der Bevölkerung mit Slowenisch als Muttersprache.

GORISKI LETNIK — ZBORNIK GORIŠKEGA MUZEJA

Goriški muzej (Nova Gorica) je začel leta 1974 izdajati svojo redno letno publikacijo z naslovom »Goriški letnik«. Doslej je izšlo enajst števil. Zbornik prinaša znanstvene in poljudno-znanstvene prispevke predvsem s področja arheologije, etnologije, zgodovine, zgodovine umetnosti, literarne zgodovine; prispevki so vezani prvenstveno na prostor severne Primorske ter sosednje Furlanije. Tako sodelujejo v zborniku tudi tuji pisci z obmejnih področij. »Goriški letnik« želi biti tudi revija, ki naj ustvari dialog na znanstveni ravni ob naši zahodni meji. K temu naj poleg objav znanstvenih člankov pripomorejo tudi ocene in poročila o različnih periodičnih publikacijah, ki izhajajo v deželi Furlaniji-Juljski krajini.

»Goriški letnik« lahko naročite pri Goriškem muzeju, Grajska 1, SI-62001 Nova Gorica.

CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Revija z najdaljšo tradicijo med slovensko zgodovinsko periodiko (v letu 1984 izide že njen 55. letnik) objavlja prispevke, ki niso zanimivi le za bralce iz severovzhodne Slovenije, saj posegajo tudi v širši okvir slovenske zgodovine.

CZN izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru s sodelovanjem mariborske univerze. Naročiti ga je mož pri Založbi, Obzorja, YU-62001 Maribor, Partizanska 5.